

О. Ф. Турянська, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Турянська О. Ф.

Функціональні та психологічні результати особистісно орієнтованого навчання історії в школі

У статті визначені функціональні та психологічні результати особистісно орієнтованого навчання історії в школі, розкривається їх взаємозв'язок. Показана залежність прийомів, засобів та форм перевірки навчальних досягнень учнів від об'єктів перевірки. Встановлено взаємозв'язок між видами навчальної діяльності учнів і способами перевірки результатів кожного виду. Виявлені рівні успішності за кожним видом навчальної діяльності учнів і критерії їх визначення.

Ключові слова: функціональні та психологічні результати навчання; прийоми, засоби та форми перевірки; рівні успішності; критерії їх визначення.

Турянская О. Ф.

Функциональные и психологические результаты личностно ориентированного обучения истории в школе

В статье определены функциональные и психологические результаты личностно ориентированного обучения истории в школе, раскрывается их взаимосвязь. Показана зависимость приёмов, средств и форм проверки учебных достижений учащихся от объектов проверки. Устанавливается взаимосвязь между видами учебной деятельности школьников и способами проверки результатов каждого вида. Определены уровни успешности учащихся по каждому виду учебной деятельности и критерии их диагностики.

Ключевые слова: функциональные и психологические результаты обучения; приёмы, средства и формы проверки; уровни успешности; критерии диагностики.

У сучасній шкільній історичній освіті проблема оцінювання результатів навчання вийшла на перший план у 2000 році, коли було видано спільний наказ Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України „Про

запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” (від 4.09.2000 р.).

В основу нової системи оцінювання було покладено нові методологічні підходи до організації навчання взагалі й до оцінки якості освіти зокрема. До таких підходів методична наука відносить діяльнісний, компетентнісний і особистісно орієнтований підходи. За рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, обов’язковими видами оцінювання навчальних досягнень учнів визнано (за етапами процесу): тематичне, семестрове, річне, підсумкове. Навчальні досягнення учнів визначаються за рівнями: початковий, середній, достатній, високий.

У педагогічній теорії та практиці розпочався період розробки нових критеріїв щодо визначення рівнів результативності навчання. Так, наприклад, за чотирма рівнями навчальних досягнень оцінювалися результати навченості учнів з гуманітарних дисциплін за технологією Р. Пастушенко. Об’єктами оцінювання, на думку українського педагога, являються знання, уміння, творчість. Він визнає ці об’єкти за прояв засвоєння знань на певному (репродуктивному, перетворювальному, творчому) рівні [1, 2, 3]. Діагностування навчальних досягнень учнів за початковим, середнім, достатнім і високим рівнями здійснюється й іншими українськими науковцями [4, с. 51 – 93; 5, с. 11 – 14].

У сучасній шкільній історичній освіті в Україні кінцевим результатом навчальної діяльності, за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів, вважається сформованість їхньої предметної компетентності, що базується на знаннях і вміннях, набутих завдяки навчанню, тобто саме оперування цими знаннями, способами діяльності мають бути визнані показниками результативності навчання [6, с. 3 – 12]. Технологію оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з історії у контексті *компетентнісного підходу* розроблено О. Пометун. За цією технологією, вчитель повинен, перш за все, визначитися з *метою* оцінювання, виявити *об’єкт* оцінювання на уроці, а потім установити *показники*, за якими буде здійснюватись оцінка. Відповідно до

цього учитель обирає *прийоми й засоби* перевірки, установлює *шкалу оцінювання*, а вже потім може перейти до процесу перевірки і оцінки навчальних досягнень учнів у балах [7, с. 311 – 319].

Спираючись на досягнення методичної думки з проблеми, пропонуємо *особистісно орієнтовану технологію виявлення результатів навчання історії* в школі. За особистісно орієнтованим навчанням критерії ефективності процесу ми визначаємо у двох аспектах: *функціональному та психологічному*. Психологи стверджують, що *функціональні результати* навчання не є єдиними і завжди супроводжуються *психологічними результатами* (М. Айзенк, Дж. Андерсон, Е. Еріксон, Є. Ільїн, Ф. Райс, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Р. Стернберг та ін.). Згідно з їх твердженнями, ми визначаємося, що результати навчального процесу у реальному житті бувають як *позитивні*, так і *негативні*.

До *позитивних результатів* відносимо таке надбання особистістю нових історичних *знань, умінь, творчого досвіду, емоційних переживань, досвіду взаємодії*, яке протікає на тлі позитивних емоційно-ціннісних ставлень учнів до навчання, сприяє свідомому просуванню особистості на шляху її розвитку; яке створює умови для виникнення й розгортання її позитивної „Я-концепції”, забезпечує відчуття самоповаги, створює основу для позитивної ідентифікації підлітка як успішної, відповідальної й самостійної людини.

Негативні результати навчання ми розуміємо як такі, що призводять до перенапруги інтелектуальних і психологічних сил підлітків, створюють умови для їхньої стійкої відмови від навчання, мають у своїй основі негативне ставлення до предмета. Коли у навчальному процесі у учнів складається враження, що вони, навіть докладаючи певних зусиль, не здатні добре опанувати зміст предмету, то це спрацьовує на формування у них або негативного образу „Я”, або вмикає механізми психологічного захисту й обумовлює формування негативного образу предмета – „не цікавий, нудний”, „мені не потрібний”.

Отже, *результати навчання історії* в школі (функціональні і психологічні) пов'язані між собою і мають позитивний характер за тих умов,

якщо процес навчання історії відповідає потребам, інтересам і здібностям особистості, стає засобом її самореалізації у ситуаціях, що актуалізують сили і енергію саморозвитку.

Психологи стверджують (Р. Стернберг, Дж. Форсайт, Дж. Хедланд та ін.), що досягнення позитивних *функціональних результатів* навчання зумовлює *психологічне* благополуччя особистості, і, навпаки, діти, які не здатні досягти успіху в навчальній діяльності, відчувають дискомфорт, почуття провини, образи, невпевненості, розгубленості, агресії, страху, тобто невіддале навчання має на них негативний психологічний вплив [8, с. 93].

Саме на це вказував ще в радянські часи В. Сухомлинський, коли писав: „...у школярів ще не має вмінь, а вчитель все пропонує нові й нові знання: засвоюй, не зівай. Такий учень – усе одно, що людина без зубів: повинний ковтати завеликі шматки, він спочатку відчуває себе ніяково, а потім і зовсім занедужує...” [9, т. 1, с. 507 – 508].

В. Сухомлинський наголошував на значенні *психологічних результатів* навчання для дітей. У книзі „Серце віддаю дітям” він писав: „Одне з найважливіших виховних завдань полягає в тому, щоб у процесі оволодіння знаннями кожна дитина переживала людську гідність, почуття гордості. Учитель не тільки відкриває світ перед учнем, але й утверджує дитину в навколишньому світі як творця, який відчуває почуття гордості за власні успіхи” [10, с. 141]. У зв’язку з усім вищезазначеним, учитель має прагнути до позитивних результатів навчання в учнів у функціональному аспекті, щоб на цій основі досягти позитивних результатів навчання в психологічному сенсі. Досягнення успіху в навчанні викликає в учнів відчуття самоповаги й поваги до керівника процесу – учителя (Є. Бондаревська, С. Подмазін).

Отже, *функціональні результати особистісно-орієнтованого навчання* ми визначаємо відповідно до: дидактичних завдань історичної освіти (пізнавальні, розвивальні, виховні), до компонентів *змісту* історичної освіти (інформаційний, операційний, творчо-пошуковий, ціннісно-смысловий, комунікативний), до *видів навчальної діяльності* учнів (пізнавальна, практична,

творчо-пошукова, ціннісно-смилова, комунікативна). *Психологічним результатом* дотику до минулого стає „Я-концепція” особистості школяра. За даними досліджень, західні психологи визначають „Я-концепцію” як свідоме когнітивне сприйняття і оцінку індивідом самого себе [13, с. 324; 14, с. 221 – 223; 251].

Психологи свідчать, що позитивні емоції спрямовують учня до навчальних зусиль. Так, учні з почуттям здатності мають мотив підтвердити той образ, те уявлення про себе, що вони отримали в навчанні [15].

Про *позитивні функціональні результати* навчання свідчать досягнення учнів у кожному окремому *виді* навчальної діяльності (пізнавальна, практична, творчо-пошукова, ціннісно-смилова, комунікативна), які вказують на засвоєння учнями відповідних компонентів *змісту* історичної освіти (інформаційний, операційний, творчо-пошуковий, ціннісно-смиловий, комунікативний).

Так, позитивним *функціональним результатом пізнавальної діяльності* учнів є засвоєння *інформаційного* компоненту змісту освіти, що складається із головних історичних фактів, нових понять, історичних зв'язків, конкретно-історичних смислів минулого, тобто надбання нових історичних знань. *Психологічним результатом пізнавальної діяльності*, спрямованої на опрацювання інформаційного компоненту є:

а) у *позитиві*: пізнавальне, зацікавлене ставлення до історії та особистісний образ „Я – здатний до пізнання минулого, бажаю пізнавати історію”, відчуття успіху в пізнанні, *готовність* та прагнення до пізнавальної діяльності як до засобу самореалізації;

б) у *негативі*: негативне ставлення до предмета, до історичного пізнання, особистий образ „Я – не здатний до історичного пізнання, не люблю історію”, прагнення уникнути негативних ситуацій і переживань.

Головні питання щодо фактичного й теоретичного змісту історичної інформації відповідають її предметному характеру: „Що сталося?”, „З ким?”, „Де?”, „Коли?”, „Яким чином?”, „З яких причин?”, „З якими наслідками?”

Чітке, свідоме, повне засвоєння знань у формі відповідей на ці питання і є позитивним когнітивно-функціональним результатом пізнавальної діяльності учнів на уроках історії.

Отже, щодо *інформаційного компонента змісту* історичної освіти, то *результатом* його засвоєння є *здатність учнів*: а) на фактичному матеріалі – назвати дату події, указати місце події, описати й розповісти про те, що і як сталося; б) на теоретичному матеріалі – визначити історичні поняття й конкретизувати кожну суттєву ознаку поняття історичними фактами; установити причинно-наслідкові, хронологічні й локальні зв'язки, висловити їх у формі суджень і міркувань; в) на ціннісно-смісловому матеріалі (офіційні оцінки історичних подій) – визначити конкретно-історичні смисли й значення історичного факту, висловити наукову оцінку історичної події у формі оцінного судження.

Аналіз методичної літератури й педагогічної практики вказує на те, що головним *засобом* перевірки знань учнів є *контрольні пізнавальні завдання*.

Наша точка зору полягає в тому, що перевірка знань учнів відбувається на репродуктивному рівні, тому й контрольні пізнавальні завдання мають носити репродуктивний характер. Але у зв'язку з тим, що вони спрямовані на перевірку різного за характером історичного матеріалу – фактичного й теоретичного – пізнавальні завдання розрізняються за *об'єктом* перевірки (Є. Вяземський, П. Гора, О. Пометун, О. Стрелова).

Відповідно до цих об'єктів ми визначаємо кілька *видів контрольних пізнавальних завдань*:

а) спрямовані на перевірку знання учнями *фактів* (– що сталося? – з ким сталося? – де? – коли? – як само?);

б) спрямовані на перевірку знання *понять* (надайте визначення, назвіть головні ознаки, конкретизуйте фактами);

в) спрямовані на перевірку знання *зв'язків* (укажіть на наявність локальних, хронологічних, причинно-наслідкових зв'язків, аргументуйте фактами);

г) спрямовані на перевірку знань конкретно-історичної *оцінки* (зробіть висновки, визначте значення історичної події (постаті) за сучасними науковими поглядами, що висловлюються в підручнику).

Основним *прийомом* перевірки знань учнів є *надання* учителем і виконання учнями системи *контрольних пізнавальних завдань репродуктивного* характеру, відповідних до об'єкта перевірки й оцінювання.

Форма застосування цих *контрольних пізнавальних завдань* може бути різною. Загальновідомими є письмова й усна форми перевірки знань. Ми вважаємо, що таке визначення форми перевірки знань за зовнішніми ознаками відповідає дидактичному рівню аналізу, а на методичному рівні ознаки виявлення форми перевірки знань мають носити більш суттєвий, внутрішній, предметний характер.

У зв'язку з цим, визнаємо досить удалими висновки Є. Вяземського та О. Стрелової про *тест* як про „стандартизовану форму” завдань, спрямованих на виявлення й оцінку пізнавальних досягнень учнів.

Автори виділяють такі *види тестів*: 1) з кількома варіантами відповідей; 2) з альтернативними відповідями; 3) спрямовані на встановлення відповідності [11, с. 346].

Взаємозв'язок різних за формою тестів з характером пізнавальних завдань, тобто із засобами перевірки можемо показати за допомогою табл. 1.

Однак, *письмова форма (тести)* не є єдиною формою перевірки історичних знань учнів. На уроках традиційно використовують *усне опитування*. На наш погляд, його слід використовувати в класі з метою індивідуальної перевірки знань як фактичного, так і теоретичного матеріалу. *Засобом* проведення перевірки знань знову стають *контрольні пізнавальні завдання* репродуктивного характеру.

Якщо об'єктом перевірки вчитель обирає *фактичний* матеріал, то завдання він формулює відповідно до прийомів викладання головних історичних фактів, а саме: „Опишіть...”, „Розкажіть...”, „Повідомте...”.

**Взаємозв'язок засобів перевірки знань
з формою їх перевірки**

Способи перевірки	Форма перевірки – тестові завдання			
Види контрольно-репродуктивних пізнавальних завдань за об'єктом перевірки	1. Тести кількома варіантами відповідей	3	2. Тести на альтернативні відповіді	3. Тести на встановлення відповідності
а) завдання на перевірку знання історичних фактів	А.1. Оберіть правильну відповідь з кількох поданих...	3	А.2. Згодні ви чи ні, що...	А.3. Зіставте імена й дати, назви подій і дати, (елементи двох списків) і встановіть відповідність
б) завдання на перевірку знання історичних понять	А.1. Оберіть правильну відповідь з кількох поданих...	3	А.2. Згодні ви чи ні, що...	А.3. Зіставте надані історичні поняття і надані визначення і встановіть відповідність
в) завдання на перевірку знання причинно-наслідкових, хронологічних, конкретно-історичних зв'язків	А.1. Оберіть правильну відповідь з кількох поданих...	3	А.2. Згодні ви чи ні, що...	А.3. Зіставте події між собою і встановіть наявність причинно-наслідкового зв'язку
г) завдання на перевірку знання конкретно-історичних оцінних суджень	А.1. Оберіть правильну відповідь з кількох наданих	3	А.2. Згодні ви чи ні, що...	А.3. Зіставте надані події і певні оцінки і встановіть їх відповідність

Якщо об'єктом перевірки є *теоретичний* матеріал, то й формулювання завдань співвідноситься з прийомами викладання теоретичного історичного матеріалу: „Поясніть...”, „Дайте визначення...”, „Доведіть...”, „Покажіть на фактах наявність зв'язку...”.

Якщо об'єктом перевірки є конкретно-історичні оцінки, узагальнення і висновки з цієї теми, то завдання набувають оцінного характеру: „Дайте оцінку історичній події з точки зору останніх досягнень історичної науки...”, „Визначте конкретно-історичний смисл цієї події, розкритий у підручнику”, тощо.

Також традиційною для досвідчених учителів *формою* перевірки знань учнів є *історичний диктант*. Це письмова форма перевірки, яка у зв'язку з різними об'єктами перевірки має свої різновиди. Так, „хронологічний диктант” – це форма письмової перевірки засвоєння головних історичних дат. Учитель диктує історичну дату, а учень пише назву події, що в такий час відбулася, або,

навпаки, учитель диктує назву події, а учень записує її дату. „Понятійний диктант” – форма письмової перевірки засвоєння нових історичних понять. Учитель диктує кілька історичних понять, а учні подають їх визначення, або навпаки.

Окремою *формою* перевірки знань учнів на уроках історії є перевірка знань у формі *гри*. Ми поділяємо ці ігри знову ж за головною ознакою, а саме – за об’єктом перевірки знань учнів. Аналіз педагогічної практики вказує на те, що ціла група ігор використовується вчителями для перевірки знань історичних фактів (дат, імен, географічних назв тощо). До таких ігор можна віднести: вікторини, гру „Що? Де? Коли?”, гру „Знайди помилку”, „Історичний світлофор”, „Історичний брей-ринг”, „Історико-географічний кросворд”, „Вгадай, хто це?”.

Теоретичні за характером знання перевіряються за допомогою іншої групи ігор, а саме: „Кросворд” (на виявлення знань історичних понять), „Вгадай, про яку подію (постать) йдеться?” (на виявлення сутності історичного факту та його зв’язків), „Чайнворд”, тощо.

Ми не ставимо собі за мету перелічити всі форми перевірки знань учнів, але дослідження показали, що вибір форм перевірки знань є адекватним щодо об’єктів цієї перевірки. Як було вказано вище, до цих об’єктів ми відносимо знання: фактів, понять, зв’язків та оцінних суджень (конкретно-історичного характеру).

Таким чином, щоб організувати перевірку знань учнів ефективно й грамотно з точки зору методичної науки, учитель повинен розрізняти прийоми, засоби та форми перевірки знань.

Критерієм сформованості знань є їх правильність і оперативність. Правильність – це відповідність еталону. Оперативність – це здатність учнів до застосування знань відповідно до пізнавального завдання. Отже, здатність учня успішно вирішити пізнавальне завдання репродуктивного характеру, застосовуючи власні знання з історичного матеріалу, а завдяки цьому дійти позитивного результату в *пізнавальній діяльності*, і є *критерієм сформованості*

знань на репродуктивному рівні. Оскільки завдання носять репродуктивний характер, то оцінюються вони відповідно – максимальна оцінка складатиме 9 балів (за 12-бальною шкалою).

Позитивним **функціональним** результатом практичної діяльності є засвоєння учнями операційного компоненту змісту історичної освіти, опанування новими засобами дії, набуття загальних і предметних умінь, перелік яких подано в шкільній програмі. **Психологічним** результатом практичної діяльності, спрямованої на засвоєння операційного (уміння) компоненту змісту шкільної історичної освіти є:

а) у позитиві: позитивне ставлення до практичних завдань і практичної діяльності (актуалізування та розвиток практичного ставлення), особистий образ: „Я – умілий, здатний до дій”; переживання особистої *готовності* до практичної діяльності, прагнення до неї як до засобу самореалізації, відчуття ситуації власного успіху;

б) у негативі: негативне ставлення до практичних завдань і практичної діяльності, особистий образ „Я – не вмілий, не здатний до цієї роботи”, переживання дискомфорту, пов’язаного з відчуттям не готовності до виконання практичних завдань, прагнення уникнути діяльності.

Прийоми перевірки ступеню володіння новими засобами дії (уміннями) обумовлені, на наш погляд, тим, яке саме вміння має бути перевірено: розумове, мовленнєве, чи предметне. А якщо предметне, то яке саме: хронологічне, картографічне, спеціальне. Тобто вчитель має усвідомлювати *об’єкт* перевірки й відповідно до нього обирати *прийом* перевірки.

Головним *прийомом* перевірки сформованості умінь є *постановка* учителем і виконання учнями контрольних практичних завдань репродуктивного характеру. *Засобами* перевірки є контрольні *практичні завдання* різних видів.

На наш погляд, підґрунтям виявлення окремих видів контрольних практичних завдань є об’єкти перевірки, що підлягають оцінюванню. Так, коли вчитель ставить за мету перевірити сформованість окремих *розумових* умінь

учнів, він використовує в якості засобу перевірки відповідні *практичні завдання*: „Проаналізуйте...”, „Доведіть...”, „Порівняйте...”. Коли об’єктом перевірки є *предметні* вміння: картографічні, хронологічні, мовленнєві, спеціальні, то вчитель використовує відповідну систему контрольних *практичних завдань*. Наприклад, до завдань, спрямованих на перевірку картографічних умінь, ми відносимо: контрольні практичні завдання до контурної карти („Визначте на контурній карті...”); завдання до атласу чи настінної карти („Покажіть на карті...”, „Використовуючи карту, розкажіть про місце розташування...”); завдання до картосхеми („Використовуючи картосхему, розкажіть...”).

Контрольні практичні завдання, що спрямовані на перевірку *хронологічних* умінь, ми виокремлюємо в окремий вид перевірочних завдань: „Складіть хронологічну таблицю...”, „Визначте вік за роком”, „Визначте за датою, яка подія сталася раніше, а яка – пізніше”.

Мовленнєві вміння перевіряються контрольними практичними завданнями, які спрямовані на виявлення саме цих умінь: „Розкажіть...”, „Опишіть...”, „Поясніть, чому...”. При цьому увага вчителя більше приділяється саме мовленнєвим умінням, тому що оцінці підлягає здатність учня до яскравого, грамотного, логічного, образного мовлення.

Перевірка спеціальних (предметних) історичних умінь потребує спеціального виду контрольних завдань, спрямованих на виявлення *вміння визначати сутність* фактів, *ознаки* історичних понять, *причин та наслідків* історичних подій тощо.

Таким чином, *за об’єктом перевірки* ми поділяємо *контрольні практичні завдання на такі види*: 1. Завдання для перевірки розумових умінь. 2. Завдання для перевірки мовленнєвих умінь. 3. Завдання для перевірки спеціальних історичних умінь (хронологічних, картографічних тощо).

Слід окремо зауважити на те, що всі ці завдання мають репродуктивний характер. Виконання їх не потребує пошукової навчальної діяльності, а відбувається в процесі практичної діяльності репродуктивного характеру.

Отже, вищий бал оцінки позитивних результатів виконання цих завдань буде 9 балів (за 12-бальною шкалою). Результати засвоєння операційного компоненту змісту освіти мають бути представлені учнями в *матеріалізованому вигляді* – план, схема, контурна карта, порівняльна таблиця, хронологічна таблиця тощо [12]. Тобто *результат виконання* контрольного *практичного* завдання окремим учнем завжди має *матеріалізовану форму* (план, схема, лінія часу, таблиця, словник, малюнок, тощо).

У зв'язку з цим ми можемо зробити висновок, що *прийоми, засоби й форми перевірки умінь* на уроках історії відповідають меті, завданням і характеру операційного компонента змісту історичної освіти, а також тій діяльності учнів (практичній), яка забезпечує засвоєння операційного компонента змісту освіти.

Критерієм сформованості уміння є його слушне, ефективне, тобто відповідне до практичного завдання й пам'ятки, застосування. Здатність учня успішно вирішити практичне завдання репродуктивного характеру, є *критерієм сформованості умінь*. Якщо кількість навчального часу, складність завдань і рівень дієвих можливостей учнів адекватні один одному, то організація практичної діяльності учнів у таких умовах набуває особистісного смислу і для учнів, і для вчителів, оскільки надає умови для досягнення успіху в цій роботі.

Функціональним позитивним результатом творчо-пошукової діяльності, спрямованої на засвоєння творчо-пошукового компоненту змісту історичної освіти є позитивний досвід вирішення навчальних проблем на історичному матеріалі, який набуває учень у навчанні. **Психологічним результатом творчо-пошукової діяльності учнів, спрямованої на засвоєння творчо-пошукового компоненту** змісту шкільної історичної освіти є:

а) у *позитиві*: позитивне ставлення до творчо-пошукових завдань і діяльності на уроках історії, особистий образ „Я – дослідник, здатний до вирішення історичних проблем”; відчуття *готовності* та спроможності до пошуку і творчості, прагнення їх як засобу самореалізації;

б) у *негативі*: негативне ставлення до завдань проблемного характеру, образ „Я – не здатний вирішувати проблеми”, прагнення уникнути вирішення історичних проблем, відмова від виконання проблемних завдань на уроках історії у зв'язку з суб'єктивним відчуттям їх складності.

Засобом перевірки у даному випадку є *система проблемних завдань* до кожного уроку. Використовуючи ці завдання вчитель організовує творчо-пошукову діяльність учнів. Час, що відводився на цю діяльність, відповідає характеру та складності завдань, а також рівню сформованості в учнів розумових навичок і творчих здібностей. *Результати вирішення проблемних завдань* учні представляють у формі доведення історичними фактами певної теоретичної тези, певного висновку, думки. Робиться це усно чи письмово.

За типами творчо-пошукової діяльності *контрольні творчо-пошукові завдання* поділяємо на: 1) проблемно-пошукові, що спрямовані на пошук аргументів, доведень, способів, тощо; 2) творчі, спрямовані на створення на історичному матеріалі будь-чого (оповідання, малюнка, аплікації, ессе...).

У свою чергу проблемно-пошукові завдання за *об'єктами* перевірки поділяємо на деякі види, але їх пошуковий характер залишається тією спільною рисою, що визначає їх загальний тип. Отже, ми визначаємо серед *контрольних проблемно-пошукових завдань* такі види:

а) завдання, що пов'язані з інформаційним компонентом змісту історичної освіти та спрямовані на пошук сутності фактів, понять, зв'язків, конкретно-історичних смислів („У чому полягає значення Зборівської битви та Зборівського мирного договору для творення Української козацької держави? Обґрунтуйте свою точку зору”).

б) завдання, що пов'язані з операційним компонентом змісту історичної освіти та спрямовані на пошук способів дії („Щоб виконати надане завдання, складіть власний алгоритм дії”);

в) завдання, що пов'язані із ціннісно-смісловим компонентом змісту історичної освіти та спрямовані на пошук морально-естетичних смислів

минулого („На вашу думку, у чому полягає історичне значення битви під Берестечком для українського народу? Дайте розгорнуту відповідь”).

Другий тип завдань – це *контрольні творчі завдання*, що спрямовані на перевірку здатності учнів до створення нової, власної форми відображення минулого, як засобу творчої самореалізації в історичному пізнанні та світосприйнятті („Напишіть історичний твір на тему: „Роль міжнародного фактору в об’єднанні країни”). Виконання завдання такого типу завжди оцінюється двома критеріями – 1) відповідність змісту твору історичній науковій інформації; 2) естетична форма втілення творчого замислу.

Оцінка результату засвоєння учнями творчо-пошукового компонента змісту історичної освіти має кілька критеріїв.

Перший критерій – здатність учнів використовувати метакомпонент мислення (алгоритм творчо-пошукової діяльності) для вирішення навчальних проблем на історичному матеріалі, тобто використовувати *історичні знання* для вирішення проблемно-пошукових завдань (оперативність знань).

Другий критерій – здатність учнів використовувати метакомпонент мислення (алгоритм творчо-пошукової діяльності) для пошуку *нових засобів дії*, або перенесення надбаних *умінь* у нові умови, для опрацювання нового історичного матеріалу. При цьому учень проявляє пошукову активність і показує найвищий, творчий рівень засвоєння *умінь*, про що свідчить вільне і ефективне застосування *умінь* у нових для учня умовах (вміння застосовується на новому історичному матеріалі).

Третій критерій – здатність учнів використовувати власні моральні та естетичні цінності як основу власних оціночних суджень, як основу для пошуку морально-естетичних *смислів історичних подій*. Тобто використовувати метакомпонент мислення (алгоритм творчо-пошукової діяльності) для пошуку *цінностей і смислів людського і власного життя* на новому історичному матеріалі.

За ступенем *здатності й готовності* учнів до вирішення проблемних або творчих завдань визначено п’ять рівнів: нульовий, початковий, середній,

достатній і високий. На *нульовому* рівні (оцінка 0 балів) учень сам відмовляється від творчо-пошукової діяльності як засобу самореалізації, навіть не розпочинає виконання творчо-пошукового завдання. На *початковому* рівні (1 – 3 бали) учень приступає до рішення, але алгоритмом творчо-пошукової діяльності не володіє й вирішити проблему не може, хоча ту чи ту думку іноді висловлює, але на питання: „Чому ти так думаєш?” завжди відповідає: „Не знаю”. На *середньому* рівні (4 – 6 балів) частіше й більш упевнено висловлює відповідну гіпотезу, але аргументує слабо, пошук відповідних рішенню аргументів обмежений. На *достатньому* рівні (7 – 9 балів) учень здатен не лише висловити припущення, але й іти шляхом пошуку доказів його обґрунтування, навести достатню кількість аргументів, але деякі з них не є відповідними до рішення проблеми. На *високому* рівні (10 – 12 балів) учень вільно володіє алгоритмом творчо-пошукової діяльності, активно шукає й потім наводить необхідну та достатню кількість фактів для обґрунтування власного шляху розв’язання проблеми.

Функціональним позитивним *результатом ціннісно-сислової (оцінної) діяльності* учнів, спрямованої на засвоєння ціннісно-сислового компоненту змісту шкільної історичної освіти є певні емоційно-ціннісні ставлення учнів до фактів минулого, до історичних подій і вчинків, про які йшлося. *Форма*, у якій учні проявляють переживання власних ставлень, представляє собою *оцінні судження й висловлювання*. **Психологічним** *результатом оцінної (ціннісно-сислової) діяльності* учнів, спрямованої на засвоєння ціннісно-сислового компоненту змісту історичної освіти є:

а) у *позитиві*: усвідомлене моральне та естетичне ставлення до подій минулого, адекватні переживання моральних і естетичних смислів історичних подій, виникнення особистих образів „Я – людина, „Я – особистість”, відчуття власної причетності до трагічного, чи героїчного, чи духовного в минулому, небайдужість; *готовність* до відповідальної та вільної особистісної моральної чи естетичної оцінки історичних подій;

б) у негативі: розмитість морально-естетичних відчуттів і переживань, стан „емоційної глухоти”, власний образ „Мені – байдуже”, відвертання від усвідомлення й переживання минулого: „це мене не стосується, мені байдуже”, відмова від власної моральної та естетичної оцінки історичних фактів.

Засобом виявлення цих результатів є система контрольних оцінних (ціннісно-сміслових) завдань до теми уроку, до розділу, курсу. Прийомом перевірки результатів ціннісно-сміислової діяльності учнів є надання учителем і виконання учнями контрольних ціннісно-сміслових завдань.

Критерієм результативності ціннісно-сміислової діяльності учнів є усвідомлене переживання учнями особистісного ставлення до подій минулого, і на цій основі – здатність учнів до власної самостійної, вільної, усвідомленої й аргументованої оцінки історичних фактів (на засадах особистісних духовних і життєвих цінностей). Власна морально-естетична оцінка історичних подій, що висловлюється у формі оцінного судження і доводиться історичними фактами і є функціональним позитивним результатом ціннісно-сміислової (оцінної) діяльності учнів.

Отже, здатність учня до особистісної оцінки подій минулого є, на наш погляд, головним і загальним критерієм ефективності процесу особистісно орієнтованого навчання історії в школі, тому що свідчить:

а) про духовне зростання особистості, про те, що світ її життєвих і духовних цінностей є усвідомленим і дієвим;

б) про готовність до оперування засвоєною історичною інформацією для аргументування особистої думки;

в) про готовність до активної творчо-пошукової діяльності на історичному матеріалі;

г) про сформованість предметних і загальних умінь і здатність особистості користуватися ними в умовах демонстрації власної позиції та активного відстоювання своїх думок.

За цим критерієм визначено п'ять рівнів досягнень учнів в ціннісно-смісловій діяльності, спрямованої на опанування ціннісно-смісловим

компонентом змісту освіти: нульовий, початковий, середній, достатній, високий.

Нульовий свідчить про те, що учень відчуває власну нездатність дати оцінку й відмовляється від виконання оцінного завдання (0 балів).

Початковий рівень (1 – 3 бали) свідчить про те, що учень іноді здатен дати адекватну емоційну оцінку історичним подіям чи особистостям (лише відчуває, переживає морально-естетичний смисл фактів, але не усвідомлює його витoki, не може аргументувати власну оцінку).

Середній рівень (4 – 6 балів) свідчить про те, що учень емоційно адекватно відчуває смисл історичних подій, але усвідомлює його недостатньо, тому що кількість його аргументів обмежена.

Достатній рівень (7 – 9 балів) свідчить про те, що учень емоційно переживає й раціонально усвідомлює морально-естетичний смисл історичних подій, при цьому усвідомлює власну систему життєвих і духовних цінностей, зіставляє їх та дає власну оцінку. Недоліком є те, що кількість аргументів є недостатньою, не повною, або де в чому – помилковою.

Високий рівень (10 – 12 балів) свідчить про те, що учень переживає, усвідомлює морально-естетичний смисл історичних подій відповідно до власної системи духовних і життєвих цінностей, при цьому підтверджує власну оцінку необхідною й достатньою кількістю аргументів; у процесі виконання оцінного завдання демонструє високий рівень оперативності знань та умінь.

Позитивним функціональним результатом комунікативної (інтерактивної) діяльності учнів є надбання учнями досвіду ефективного, толерантного, „розуміючого” спілкування, який виявляється у відсутності конфліктів, у комфортній і доброзичливій взаємодії, у злагодженості дій, у здатності домовитися й поступитися один одному. Проявляється він у дотриманні підлітками норм взаємодії в процесі виконання пізнавальних, практичних, творчих, ціннісно-сміслових завдань у парній, груповій і колективній роботі (інтерактивні завдання). *Психологічним результатом*

інтерактивної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння комунікативного компоненту змісту історичної освіти є:

1) *у позитиві* – ціннісне ставлення учнів до процесів взаємодії, до однолітків, особистий образ: „Я – визнаний іншими”; образ інших: „Вони – заслуговують на мою повагу”, стан емоційно-психологічного благополуччя, прагнення й *готовності* до спілкування.

2) *у негативі* – відчуття відчуженості, складності в спілкуванні, негативне переживання, пов’язане з образом себе: „Я – не заслуговую на повагу інших”, „Я – зайвий”; з образом інших людей: „Вони – не добрі до мене...”, стан емоційно-психологічного неблагополуччя, дискомфорту і емоційної напруги в умовах необхідності спілкування.

Прийомом перевірки результатів комунікативної діяльності учнів є *надання* учителем та *виконання* учнями контрольних інтерактивних завдань.

Засобом перевірки являються *контрольні інтерактивні завдання*.

Інтерактивні завдання, спрямовані на виявлення результатів саме комунікативної діяльності ми можемо поділити на три види:

1) спрямовані на виявлення характеру особистісних емоційних переживань і рівню самооцінки учнів як результату процесу взаємодії. Форма, у якій ці завдання подаються, може бути організована або у вигляді усного опитування, або у вигляді письмового анкетування учнів;

2) спрямовані на взаємооцінку поведінки учнями в процесі спільної праці. Форма, у якій вони виконуються, є бесіда з висловлюванням оцінних суджень;

3) завдання так званого рольового характеру. Учитель дає учням можливість оцінити продуктивність їх спілкування з точки зору його педагогічної, „дорослої” позиції. Учні висловлюють думку з цього приводу у вигляді оцінних суджень з позиції педагога. А потім і сам учитель висловлюється з цього приводу, відверто подає учням результати власних спостережень.

Готовність і здатність учнів до толерантного, ефективного (проявляється в результатах спільної праці) *спілкування* є *критерієм*

визначення результату засвоєння учнями комунікативного компонента змісту освіти.

Отже, *функціональні результати навчання* зумовлені цілями, змістом і методами історичної освіти. В особистісно орієнтованому навчанні зміст історичної освіти носить комплексний характер і відповідає потребам та здібностям особистості. Методи організації навчальної діяльності учнів є відповідними до духовних і психологічних потреб особистості учнів, а отже і відповідними до мети та змісту особистісно орієнтованого навчання. Вони включають: методи організації пізнавальної, практичної, творчо-пошукової, ціннісно-сислової, комунікативної діяльності учнів. Результати особистісно орієнтованого навчання є елементом єдиної системи і теж представлені комплексом, який складається з певної кількості надбаних знань, відпрацьованих умінь, вирішених навчально-історичних проблем, пережитих емоційно-ціннісних ставлень і висловлених оцінних суджень, проведених актів успішної взаємодії. Таким чином, педагогічною теорією і практикою доведено, що *прийоми, засоби й форми перевірки функціональних результатів* особистісно орієнтованого навчання на уроках історії адекватні:

- характеру навчальної мети (пізнавальна, розвивальна, виховна);
- компоненту змісту історичної освіти (інформаційний, операційний, творчо-пошуковий, ціннісно-сисловий, комунікативний);
- виду діяльності учнів, яка забезпечує засвоєння даного компоненту змісту освіти і досягнення даної мети (пізнавально-репродуктивна, практично-репродуктивна, творчо-пошукова, ціннісно-сислова, інтерактивна).

Встановлено, що головним *прийомом перевірки* являється *постанова навчального завдання* певного виду і належне виконання його учнями.

Засобом перевірки визначена *система навчальних завдань*, яка відповідає усім компонентам (чинникам, факторам) системи особистісно орієнтованого навчання. До цієї системи входять *завдання таких видів*: пізнавальні завдання репродуктивного характеру, практичні завдання репродуктивного характеру,

творчо-пошукові завдання, ціннісно-сміслові (оцінні) завдання, інтерактивні завдання.

Психологічні позитивні результати навчання представлені тими новоутвореннями в структурі особистості, що забезпечують просування підлітка на шляху позитивної самореалізації та ідентифікації (Є. Бондаревська, А. Булда, С. Подмазін, В. Серіков, О. Турянська, А. Фурман, А. Хуторський, І. Якіманська).

Отже, згідно з твердженнями західних психологів (Р. Вагнер, В. Вільямс, Е. Еріксон, Р. Стернберг, Дж. Форсайт, Дж. Хедланд, Дж. Хорвард), загальним психологічним впливом процесу навчання на особистість є відчуття підлітками або власної спроможності, інтелектуальної сили, або, навпаки, переживання невпевненості, неспроможності, беспорядності. Рефлексивне усвідомлення особистістю власної „сили” чи „слабкості” в навчальному процесі, тобто власний образ „Я” (або „Я – успішний”, або навпаки, „Я – невдаха”) – ось загальний психологічний результат навчання (Е. Еріксон, Дж. Маршал, К. Роджерс, Р. Стернберг).

Отже, *психологічними результатами навчання історії* в школі стають ті образи „Я”, що виникають в учнів в процесі навчання. За змістом (відповідно до компонентів змісту освіти, до видів навчальної діяльності, до видів пережитих емоційно-ціннісних ставлень) ми виділяємо такі *позитивні* образи „Я”, на виникнення яких має цілеспрямовано впливати освітній процес на уроках історії: „Я – знавець, історик”, „Я – умілий”, „Я – розумнику”, „Я – людина”, „Я – особистість”, „Я – патріот Батьківщини”, „Я – громадянин України”, „Я – партнер”.

Узагальнюючи усе вищесказане, робимо висновок, що в особистісно орієнтованому навчанні учитель має враховувати, що існують функціональні й психологічні, позитивні й негативні результати навчання історії в школі, що існує закономірний зв'язок між функціональними та психологічними результатами навчання історії в школі.

Так, досягнення учнями позитивних функціональних результатів у навчанні сприяє досягненню позитивних психологічних результатів, які мають відбиток у позитивних відчуттях, переживаннях, ставленнях, а також у позитивних образах „Я” і відповідної до них „Я-концепції” особистості. Отже, позитивні психологічні результати навчання представлені тими новоутвореннями в структурі особистості, що забезпечують просування підлітка на шляху позитивної самореалізації та ідентифікації, самоусвідомлення та самовизначення у навчанні.

Література

1. **Пастушенко Р.** Діагностування навчальних досягнень учнів з історії / Р. Пастушенко // Історія в шк. України. – 2001. – № 2. – С. 32 – 35.
2. **Пастушенко Р.** Здобутки та проблеми реформи оцінювання шкільних історичних знань у світлі теорії рівнів навченості / Р. Пастушенко // Пед. думка. – 2003. – № 3. – С. 43 – 58.
3. **Пастушенко Р.** Теорія рівнів навченості як основа технології діагностування навчальних досягнень учнів з історії / Роман Пастушенко // Історія в школі. – 2003. – № 4. – С. 21 – 26.
4. **Баханов К. О.** Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів. Історія України. 7 клас : посіб. для учителів та учнів / К. О. Баханов // Історія України. – 2003. – лип. (№ 25 – 28). – С. 51 – 93.
5. **Власов В.** Урок тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів з історії: що і як оцінювати / В. Власов // Історія в шк. України. – 2003. – № 2. – С. 11 – 14.
6. **Пометун О.** Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / Олена Пометун // Історія в шк. України. – 2007. – № 6. – С. 3 – 12.
7. **Пометун О.** Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.

8. **Практический интеллект** / Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. / под общ. ред. Р. Стернберга ; пер. с англ. К. Щукина, Ю. Буткевич. – СПб. : Питер, 2002. – 265 с. – (Мастера психологии). – 272 с.
9. **Сухомлинский В. А.** Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский // Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. – Киев, 1979. – Т. 2. – С. 447–698.
10. **Сухомлинский В. А.** Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – Киев : Рад. шк., 1972. – 244 с.
11. **Вяземский Е. Е.** Теория и методика преподавания истории : учеб. для студентов высш. учеб. заведений / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 384 с. – (Учебник для вузов).
12. **Гора П. В.** Методические приемы и средства наглядного обучения истории в средней школе : пособие для учителей / П. В. Гора. – М. : Просвещение, 1971. – 239 с. – (Пособие для учителей).
13. **Абромс К.** Аффективное развитие / К. Абромс // Одаренные дети : пер. с англ. / под общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого. – М., 1991. – С. 319–347.
14. **Райс Ф.** Психология подросткового и юношеского возраста : учеб. пособие / Ф. Райс ; пер. с англ. Н. Малыгиной и др. – 8-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с. : ил. – (Мастера психологии).
15. **Эриксон Э.** Идентичность : юность и кризис : учеб. пособие / Э. Эриксон ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых ; пер. с англ. [Андреева А. Д. и др.]. – 2-е изд. – М. : Флинта и [др.], 2006. – 341, [1] с. – (Б-ка зарубежной психологии).

Turyanskaya O. F.

The Functional and Psychological Results of the Personality Oriented Teaching of History at School

In the article are certain the functional and psychological results of the personality oriented teaching of history, their communication opens up. Dependence of receptions is rotined, facilities and forms of verification of educational achievements of student from the objects of verification. Communication between the

kinds of educational activity of schoolboys is set the methods of verification of results of every kind. The levels of success are certain student on every type of educational activity and criteria of their diagnostics.

Key words: functional and psychological results of teaching; receptions, facilities and forms of verification; levels of success; criteria of diagnostics.

Відомості про автора

Турянська Ольга Федорівна – доктор педагогічних наук, в. о. професора кафедри історії України ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.